

VIERA ŽEMBEROVÁ

JUBILEUM LITERÁRNEHO VEDCA PAVLA PETRUSA

S prítomnosťou Pavla Petrusa sa natrvalo spojil život v dvoch významných univerzitných centrách. Tým prvým bola Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, kde bol študentom v rokoch 1948 až 1952 (slovenčina – ruština) a už počas štúdií, od roku 1951, aj asistentom akademika Andreja Mráza, čo predznamenovalo jeho profilovanie sa na literárneho historika vo výskume literárneho realizmu. Druhým univerzitným pôsobiskom Pavla Petrusa bola od roku 1955 Filologická fakulta Vysoké školy pedagogickej v Prešove; tá sa v roku 1959 pretransformovala na Filozofickú fakultu Univerzity Pavla Jozefa Šafárika so sídlom v Prešove. Pavol Petrus našiel popri mnohoročnom pedagogickom pôsobisku na východe Slovenska aj významné akademické a ďalšie spoločenské uplatnenie sa, v rokoch 1959 až 1962 bol prvým dekanom filozofickej fakulty, neskôr prodekanom pre vedecký život tejto ustanovizne a od roku 1969 až do odchodu z univerzity pôsobil ako vedúci katedry slovenského jazyka a literatúry. Po roky, ktoré sú spojené s jeho profilovaním katedry, sústredil na tomto pracovisku vedecko-pedagogický kolektív, do ktorého – popri ďalších – patrili Štefan Tóvik, Jozef Vavro, Anton Bolek, Ľudovít Novák, Edmund Hleba, Jozef Mlacek, Juraj Furdík, Albín Bagin, Stanislav Rakús, Ján Sabol, Felicista Maukšová, Jolana Nižniková, Júlia Kriššáková-Dudášová, Miloslava Sokolová, Daniela Slančová alebo Július Zimmermann.

Cesta prof. PhDr. Pavla Petrusa, DrSc. (nar. 3. 11. 1927 v Horných Strhároch) do literárnej vedy začínala kritickými reflexiami v odborných časopisoch, literárnych týždenníkoch, doslovmi v knižných vydaniach i zborníkoch v zázemí povojnovej literatúry pre deti a mládež. Vhodné je pripomenúť predovšetkým to, že literárnokritické reflexie profesora Pavla Petrusa nadväzovali v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch na jeho sumujúco koncipované výpovede o jednotlivosti textu či autorskej dielne, napríklad pri vyrovnávaní sa s tvorbou Fraňa Kráľa, Jozefa Horáka, Ľuda Zúbeka, Viery Handzovej, Márie Rázusovej Martákovej. Potom to bola raná recenzentská spolupráca s časopisom Slovenské pohľady v roku 1953 a po nej publikoval podnetnú reflexiu Tri hádanky kritikove. Príspevok do diskusie o knihe Márie Jančovej Rozprávky starej matere vyšiel v renomovanom Kultúrnom živote v roku 1954, aby Pavol Petrus pokračoval súhrnnými staťami o tvorbe pre deti a mládež Svetlá a tieň súčasnej literatúry pre deti a mládež v Kultúrnom živote v roku 1962. Pôvodná príprava a Mrázovo literárnohistorické školenie dotvára Pavol Petrus sondami do literárnoteoretické prijímania textu ako štruktúry, čím sa stal pre svojich študentov, teda i pre jubilanta, inšpirujúci (jeho) univerzitný profesor Mikuláš Bakoš.

Pavol Petrus sa už v rokoch, ktoré uprednostnili v jeho budúcom výskume literatúru pre deti a mládež, vyhaňoval ako literárny vedec s nenáhodnými sondami do autorskej dielne. Po tom, ako spresnil svoje pôsobenie medzi textom a jeho autorom, ako „schopnosť vystihnúť podstatu skúmania javu, jedinečnosť prejavu spisovateľskej osobnosti v náročnom umeleckom diele“ (Petrus: Zlatko Klátik, SP, 70, 1954, s. 508–510), ujasňuje si aj štatút literatúry, s ktorou sa literárnokriticky vyrovnáva, a to preto, že ho zaujímajú „postupy (o) svojráznosti detskej literatúry, ako sa ona prejavuje v konkrétnom umeleckom diele“ (Petrus: Zlatko Klátik: Fraňo Kráľ, SP, 70, 1954, s. 508–510). Literárny kritik napokon na túto situáciu môže ponúknuť viacero dokladov i príkladov, no hoci si to neuvedomuje a nemá taký zámer, spravidla nadväzuje alianciu s autorom, o ktorom uvažuje.

Pavol Petrus sa opakovane venoval ako recenzent, editor, autor doslovov vo výberoch z autorskej dielne Jozefa Horáka, o ktorej premýšľal takto: „Úlohou spisovateľa bolo nielen zachovať jadro povesti, ale ho rozvinúť, umelecky dopracovať [...], mohol to urobiť iba spisovateľ, ktorý rozumel ľudovému životu a mal rád históriu, ktorú svojou fantáziou ako čarovným prútikom [...] poodhalil jej tajomnú tvár“ (Petrus, Doslov. In: J. Horák: Povesti spod Sitna, 1965. s. 213–214).

Prítomnosť Pavla Petrusa v literárnokritickej praxi nastupujúcej generácie mladých literárnych vedcov znamená scientizáciu pojmového aparátu, rešpektovanie kontextu druhu, žánru, autorskej dielne, formulovanie hodnôt v umeleckej tvorby pre vekom vyhraneného čitateľa (Kukučín, Tajovský, Maroško, Zbojníčka mladosť – Petrus: Tri hádanky kritikove [...]. Kultúry život, 9, 1954, 19, s. 3), a to tak, aby sa nedostala do nesúlady s umeleckou literatúrou a s vedou o nej ako celkom. Azda na pozadí naznačeného vyhaňovania sa Pavla Petrusa za literárneho vedca v konkrétnej dobe a vo vzťahu k vyhranenému typu umeleckej literatúry raz v role kritiky, ale stále naliehavejšie na poste literárneho historika, neprekvapí, že sa Petrusova literárnokritická prax sústreďuje vyhranene na vnútrotextové danosti či osobitosti autorského textu. Vo svojich kritických súdoch preferuje využitie žánrovej typológie, venuje sa umeleckej metóde, spravidla aj preto argumentuje predovšetkým autorským postupom pri organizovaní umeleckého tvaru, teda zapájaním literárneho času, funkciou literárneho priestoru, typológiou postavy, jazykom („reč“) a štýlom autorovej dielne. Vo vzťahu k detskému čitateľovi venuje Pavol Petrus zvýšenú pozornosť poetizácii textu, a vtedy hovorí o „lyričnosti“, „fantazijnosti“ a „prírodnosti“ či o „opravdivosti“ a „vernosti životnej pravde“ v umeleckom texte.

Za dobovú syntézu názorov Pavla Petrusa na literatúru pre deti a mládež azda možno s odstupom rokov označiť Svetlá a tieň súčasnej literatúry pre deti a mládež (Kultúry život, 12, 1962, 37, s. 3). V role kritika si počína v nej tak, že ponúka mikrosyntézy, ktoré sa nevzopreli budúcemu smerovaniu myslenia a zvýrazňovaných hodnôt literárnej vedy v detskej literatúre. Pavol Petrus signalizuje to, čo sa v šesťdesiatych rokoch 20. storočia etablovalo v tvorbe pre deti a mládež ako generačná koncepcia a jej úzus, teda autorské spoločenstvo okolo Ľubomíra Feldeka a vydavateľstva Mladé letá. Kritik Pavol Petrus túto zmenu zachytáva ako, odvolávajúc sa na jeho závery, prehlbovanie noetiky autora voči skutočnosti, detský hrdina v epicentre príbehu, vzťah medzi autorom a jeho postavou, poznanie ako východisko detského myslenia a čítania v reálnom svete, postava ako priesečník poznania skúseností detského hrdinu, autorská „vedomá“ polemika s tradíciou realistickej prózy a jej detským hrdinom. Za modernosť v texte a za poetologickú inšpiratívnosť textu označuje Pavol Petrus autorovu schopnosť objaviť životné pocity a nazeranie mladého človeka, v komponovaní fabuly vysunutie detailu do popredia, po-

tom je – podľa jeho názoru – aj próza výrazovo zovretejšia. Svoju sondu Svetlá a tiene súčasnej literatúry pre deti a mládež uzatvára Pavol Petrus diagnózou kritika, pre ktorého: „Slovenská literatúra pre deti a mládež má svoju „konvenčnú a protikonvenčnú tvár [...],“ ktorú sprevádza kríza poetiky starších, medzi čitateľmi známych autorov, kam na začiatku šesťdesiatych rokov včleňuje Jozefa Horáka, Darinu Harmanovú, Jána Domastu, Máriu Haštovú aj iných.

Dotyk Pavla Petrusa s kritikou prítomnosťou povojnovej literatúry pre deti a mládež patrí v jeho vedeckom živote k výskumným mikroobdobiam voči profilovaniu a intenzite jeho neskoršieho, ale dominujúceho záujmu o literárny realizmus, a predsa ho nemožno obísť, či prehliadnuť ho. Už aj preto nie, lebo bol vo svojej generácii absolventov bratislavskej Univerzity Komenského medzi tými, ktorí svojím myslením a emancipovaním detskej literatúry a jej čitateľa dávali konkrétnu odpoveď, ale aj dobovo konkrétnu hodnotiacu výpoveď v čase, keď „detská“ literatúra nepatrila k umeleckým prevkapaniam doznievajúc, no predsa prítomná predstava, podľa ktorej: „Literatúra pre mládež je u nás doteraz pochopom nedostatočne známym, ba v istom slova zmysle pastorčaťom. Málo je tých, ktorí by sa sústavne a odborne zaoberali slovenskou spisbou pre deti. Náš záujem o ňu sa prejavoval len v recenziách o knižných novinkách, článkami a úvahami“ (Rudolf Jaroušek: Slovenská literatúra pre mládež, 1940, s. 4).

Médium, ktoré dominovalo v raných literárnovedných rokoch Pavla Petrusa a jeho generácie „povojnových“ a „mladých“ literárnych vedcov sústredených okolo bratislavskej Univerzity Komenského, Ústavu slovenskej literatúry SAV, odborov Matice slovenskej, bola tlač. Literárna história, jej ambície, ktoré kládla do mladých pracovníkov vedy, ale predovšetkým jej prax, žiadala od Pavla Petrusa, chápaného za žiaka Andreja Mráza, že bude naplňať práve jeho zámer, ktorý sústredil to tézy novej historicity, čím Andrej Mráz rozumel otvorenie metodológie výskumu literárnej minulosti, nech sa dotýkala slovenského vývinového kontextu, ale aj vzťahov slovenskej a českej literatúry do začiatku 20. storočia. Pri výskume literárneho realizmu sa Pavol Petrus držal tejto požiadavky aj tak, že sa sústredil na materiálový výskum, čo sa ukázalo ako rozhodnutie správne a potrebné. Archívy, v súkromí potomkov i príbuzných, či nie raz v náhodných inštitucionálnych alebo personálnych zdrojoch uchovávané dokumenty „prehovorili“ tak, že sa Pavol Petrus stáva členom tímov (Oskár Čepan, Ján Gregorec, Vladimír Petrik) na vypracovanie Dejín slovenskej literatúry (1960), Dejín slovenskej literatúry 2 (1965), Antológie k dejinám slovenskej literatúry 2 (1966), učebníc slovenskej literatúry, čítaniek a rukoväte literatúry, teda toho typu vzdelávacej „lektúry,“ ktorá po viacero rokov pôsobila v systéme literárneho vzdelania (zvlášť literárnej výchovy) na slovenských školách.

Výskum literárneho realizmu nasmeroval Pavla Petrusa od materiálového štúdia, k vyrovnávaniu sa literárneho historika s „faktom“ autorský, kultúrny, spoločenský a širšie účinkujúci dokument na vývin spisovateľa, generácie alebo národnej kultúry, k výkladu konkrétnej autorskej dielne (Martin Kukučín, Ladislava Nádaši-Jégé, Božena Slančíková Timrava, Jozef Gregor Tajovský, Fraňo Kráľ, Jozef Tomášik-Dumín, Pavol Jozef Šafárik, Pavol Országh Hviezdoslav, Jozef Škultéty aj ďalší) a jej komparovania – spravidla – v slovanskom literárnom svete 19. storočia a prvej polovice 20. storočia (Lev N. Tolstoj, Anton P. Čechov, Fantišek Votruba, Eduar Urx, Bedřich Václavek a ďalší). Ďalšou, takmer zákonitou etapou v záujmoch literárneho historika Pavla Petrusa sa stalo „spracovávanie“ korešpondencie, kde nateraz ostáva Petrusova stopa metodologického vkladu do tejto náročnej činnosti literárnohistorického vedenia o vývine neprehliadnuteľná (Svetozár Hurban Vajanský, Božena Slančíková Timrava, Janko Jesenský, Andrej Mráz a ďal-

ši), za všetky práce tohto typu treba menovať jeho trojzväzkovú prácu *Korešpondencia Svetozára Hurbana Vajanského*. Do obdobia komparatistického otvárania sa Petrusovho výskumu patria výpovede z problematiky teórie medziliterárneho výskumu (*K niektorým teoreticko-metodologickým problémom porovnávacieho skúmania literatúr*, 1965), ale aj štúdie s genézou pôvodne regionálneho podnetu, či už to boli bilančné pohľady na literárny život východného Slovenska alebo práca v zborníku *K slovenskému národnému vývinu na východnom Slovensku* (1970, s. 143–164), *Maďarizácia a literárny proces v druhej polovici 19. a začiatku 20. storočia*. V súlade s plynúcim časom sa vyvrcholením vedeckého života profesora PhDr. Pavla Petrusa, DrSc. stala iniciačná, edičná a rektorská práca na kompletnom vydaní *Spisov Pavla Jozefa Šafárika* pod egidou jeho rovnomennej univerzity, čo sa spájalo s medzinárodnými vedeckými konferenciami komparatistického nasmerovania. Vzťah k svojmu rodisku i kraju ho priviedol po rokoch znova k Timrave, aby zostavil dokumentárnu knižnú publikáciu *Božena Slančíková Timrava. Trpké ovocie z novohradskej planiny* (1997) s profilovým úvodným Slovom *Reflexy ľudskej osudovosti v prózach Boženy Slančíkovej Timravy*.

Profesor Pavol Petrus, DrSc. jubiluje, jeho vedecké zámery, zaujatosť za literárnovednú heuristickú a materiálovú prácu, potreba problémy otvárať a opätovne sa s nimi vyrovnávať v súlade s napredujúcim poznaním literárnej vedy aj spoločenských vied a hľadať ich teoretické podložie i dotykové miesta má dnes dôstojných pokračovateľov v jeho vedeckých ašpirantoch, ktorí sú dnes na takých miestach literárnovedného, pedagogického a kultúrneho života slovenskej spoločnosti a vedy, že dennodenne potvrdzujú užitočne prežitý a naplnený pracovný aj pedagogický život literárneho vedca, univerzitného profesora PhDr. Pavla Petrusa, DrSc.